

Angelika Juško-Štekele

Dr. philol., folkloras pētniece, Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija

Dr. philol., folklore researcher, Rēzekne Academy of Technologies

E-pasts / e-mail: angelika.jusko-stekele@rta.lv

DOI: 10.35539/LTNC.2024.0054.06

Pilsētas koncepts latgaliešu pasakās

City Concept in Latgalian Folktales

Atslēgvārdi:

latgaliešu folklorā,
korpusā balstīta analīze,
AntConc,
koncepta nominālie elementi,
deskriptīvie elementi,
hronotopiskie elementi,
funkcionālie elementi

Keywords:

Latgalian folklore,
corpus-based study,
AntConc,
nominal,
descriptive,
chronotopic and functional elements
of the concept

Raksts tapis projektā "Atvērtas un FAIR principiēm atbilstīgas digitālo humanitāro zinātņu ekosistēmas attīstība Latvijā" (Nr. VPP-IZM-DH-2022/1-0002), kas tiek īstenots Valsts pētījumu programmā "Humanitāro zinātņu digitālie resursi".

Kopsavilkums

Raksts veltīts pilsētas koncepta raksturojumam latgaliešu pasakās, analizējot tautas naratīva īpatnībās sakņotus kolektīvos priekšstatus par pilsētu. Analīzes datu ieguvei izmantots korpusu analīzes rīks *AntConc*, kas ļauj atrast atslēgas vārdus kontekstā, noteikt to lietojuma biežumu un atkārtotas kolokācijas. Pētījuma vajadzībām izveidots latgaliešu pasaku korpus, kas izgūts no Pētera Šmita krājuma "Latviešu pasakas un teikas".

Atkarībā no pilsētas konceptu veidojošu valodas segmentu jeb kolokāciju lietojuma biežuma un semantiskās noslodzes koncepta struktūrā izdalītas trīs grupas: nominālie un deskriptīvie elementi, kas aptver pilsētu un tās elementu nosaukumus un pazīmes, hronotopiskie elementi, kas ļauj identificēt priekšstatus par pilsētu izvietojumu telpā un laikā, un funkcionālie elementi, kas uzrāda pilsētas izpratnei kopumā un pilsētas dzīvesveidam raksturīgas, no lauku dzīvesveida atšķirīgas jomas.

Vienlaikus rakstā izceltas problēmas, kas rodas, piemērojot korpusa metodoloģiju latgaliešu folkloras tekstu analīzei, un tās galvenokārt saistītas ar latgaliešu folkloras tekstu pierakstīšanas un digitalizācijas izaicinājumiem.

Summary

The article delves into the characterization of the concept of the city in Latgalian fairy tales, analysing collective perceptions of urban life rooted in the nuances of folk narratives. To conduct the analysis, the corpus analysis tool *AntConc* was utilised. This tool facilitates the identification of key words in context, determines their frequency of use, and identifies repeated collocations within the corpus of Latgalian tales compiled for this study, sourced from the collection of fairy tales by Pēteris Šmits.

Based on the frequency of use and semantic significance of language segments or collocations contributing to the city concept, the concept structure has been categorized into three groups: nominal and descriptive elements, encompassing names and characteristics of cities and their components; chronotropic elements, aiding in identifying ideas about the spatial and temporal positioning; and functional elements, demonstrating areas distinct from rural lifestyles and characteristic of urban living as a whole.

Simultaneously, the article sheds light on the challenges encountered when applying corpus methodology to the analysis of Latgalian folklore texts, primarily stemming from difficulties in transcribing and digitising Latgalian folklore materials.

levads

21. gadsimta sākumā vairāk nekā puse no pasaules iedzīvotājiem dzīvo pilsētās. Statistikas dati un prognozes rāda, ka pilsētu iedzīvotāju skaits pasaulē no 46,7 % 2020. gadā pieaugs līdz 62,5 % 2035. gadā, bet Eiropā pat līdz 79 % (World Cities Report 2020). Latvijā 2022. gadā pilsētās dzīvo 67,95 % no visiem iedzīvotājiem,¹ tomēr dažādos Latvijas kultūrvēsturiskajos reģionos urbanizācijas procesi nav notikuši viendabīgi. Statistiķis Marģers Skujenieks (1886–1941) norāda, ka periodā no 1863. gada, kad pilsētās dzīvoja 14,8 % no Latvijas iedzīvotājiem, līdz 1897. gadam pilsētās dzīvojošo skaits divkārtšajies un pirms Pirmā pasaules kara, 1914. gadā, sasniedzis jau 37,4 %. Latgalē šis skaits ir vismazākais – 1914. gadā, kad Vidzemē pilsētās dzīvoja jau 54 % iedzīvotāju, Kurzemē – 28 %, Latgalē to bija tikai 19 % (Skujenieks 1922: 196). Savukārt 1935. gadā Latgalē pilsētās dzīvo 16,3 % iedzīvotāju iepretim 36 % pilsētas iedzīvotāju pārējā Latvijas teritorijā (Dunsdorfs 1991: 18). Tādējādi Latgale periodā līdz 1935. gadam ir pārliecinoši agrārs reģions, lai gan pilsētu kultūras aizsākumus Latgalē pētnieki attiecina uz periodu jau pirms 8. gadsimta (Brežgo 1931: 185). Šāds kultūrvēsturiskais konteksts ir pateicīgs pilsētas konceptuālās izpratnes veidošanās analīzei humanitāro un sociālo zinātņu saskarē.

Pilsētai kā izpētes objektam pievērsusies gan pilsētu socioloģija, kas pamatā skata aktuālos sociālos procesus pilsētās, gan pilsētu antropoloģija, kas pēta pilsētu kultūras sistēmas un identitātes holistiskā skatījumā. Amerikāņu antropologs Ričards Gabriels Fokss (*Fox*, 1939) izdala trīs pieejas pilsētu antropoloģijā: urbānisma antropoloģija, pilsētu nabadzības antropoloģija un urbanizācijas antropoloģija, kas koncentrējas uz lauku iedzīvotāju pārceļšanos un adaptāciju pilsētu vidē. Tieši urbanizācijas antropoloģija pēta lauku iedzīvotāju migrāciju uz pilsētām, kas ietver arī motīvu par iebrucēju pirmajiem iespaidiem pilsētā. Šis motīvs pārstāvēts arī pilsētu folklorā, kas, pēc pētnieku atzinuma, aizsākas līdz ar pirmajiem mutiskiem vai rakstiskiem pilsētu aprakstiem un savā ziņā turpina un transformē pirmsurbāno (*pre-urban*) jeb lauku (*rural*) folkloras tradīciju (Šmidchens 1997: 819).

Lauki un pilsēta, kā arī ar tiem saistītais dzīvesveids socioloģijas un antropoloģijas pētījumos nereti tiek skatīti kā bināra opozīcija, kur lauku dzīvesveids reprezentē tradicionālu, sociāli atbalstošu, pēctecīgu un stabilu sociālo lomu un attiecību sistēmu, savukārt pilsētas dzīvesveidu raksturo heterogēna, sociāli mainīga vide, nevienlīdzība darba tirgū un cilvēku savstarpējās attiecībās (Laba 1979: 161). Folklorā, vienlaikus būdama cieši saistīta gan ar humanitārajām, gan sociālajām zinātnēm, ir nozīmīgs avots kultūras un vides kopsakarību izpētei.

1 Dati izgūti no Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes (Iedzīvotāji laukos un pilsētās 2022).

Mērķis, avoti, metodoloģija

Raksta mērķis ir raksturot pilsētas konceptu latgaliešu pasakās, analizējot tautas naratīva īpatnībās sakņotus kolektīvos priekšstatus par pilsētu, kas veidojušies lauku un pilsētas dzīvesveida un vērtību saskarē. Latgaliešu pasakas, pateicoties folkloras duālajai dabai, satur gan vispārējās, gan lokālajās, reģionālajā tradīcijā sakņotas kultūras references. Folklorists Dans Benamoss (*Ben-Amos*, 1934–2023) piedāvā šādas references skatīt nevis kā pretrunīgas, bet kā savstarpēji papildinošas, pie lokālajām pazīmēm izdalot valodu, sociālo un kultūras pieredzi, reliģiskos priekšstatus, vērtību sistēmu (Ben-Amos 2020: 3).

Latgales kultūras pieredzē sakņotai pilsētas koncepta analīzei rakstā izmantots Pētera Šmita fundamentālais izdevums "Latviešu pasakas un teikas" (1925–1936), kurā ietvertie latgaliešu pasaku pieraksti attiecināmi uz periodu no 19. gadsimta beigām līdz 20. gadsimta pirmajai trešdaļai, kad Latgalē vairāk nekā citos Latvijas novados bija saglabāties tradicionālais lauku dzīvesveids. P. Šmita krājumā atrodamas arī tādas latgaliešu pasakas, kas pierakstītas vai pat pārtulkotas latviešu literārajā valodā. Atsaucoties uz Benamosa jau pieminēto atziņu, ka tieši valoda ir viens no būtiskajiem folkloras lokālās specifikas rādītājiem, latgaliešu pasakas, kas pierakstītas latviešu literārajā valodā, pētījumā nav izmantotas. Tā kā latgaliešu pasakas P. Šmita krājumā publicētas bez konsekventiem pieraksta principiem², tās nav piemērotas specifiski lingvistiskiem pētījumiem. Identificētie pilsētas apzīmējumi un ar tiem saistītās konstrukcijas rakstā skatītas statistikas, semantikas un kompozīcijas aspektā. Iegūto datu analīzei izvēlēta funkcionālā pieeja, kas ļauj pilsētas koncepta raksturojumā koncentrēties uz folkloras valodas un kopienas kultūras, psiholoģisko un sociālo vajadzību kopsakarību analīzi (Benamoss 2020: 46–47). Strādājot ar funkcionālo pieeju, jāaprēķinās, ka fenomenoloģiskie priekšstati dominēs pār ontoloģiskajiem, respektīvi, pilsētas koncepta analīzē atklāsies nevis pilsēta, kāda tā ir, bet gan pilsēta, kādu to redz un reproducē kopiena.

Analīzes datu ieguvei izmantots korpusu analīzes rīks *AntConc*. Šim nolūkam no P. Šmita krājuma "Latviešu pasakas un teikas" pirmajā posmā atlasītas latgaliešu valodā pierakstītas pasakas. Otrajā posmā no visām latgaliešu valodā pierakstītām pasakām izveidota datu kopa, atlasot tikai tās pasakas, kas satur pilsētas un tās semantiskos analogus saturošus vārdlietojumus (Juško-Štekele 2023). Kopumā no P. Šmita krājuma atlasītas 932 pasakas latgaliešu valodā, 89 no tām sastopams kāds no pilsētas apzīmējumiem. Korpusā balstīta analīze rakstā veikta, izmantojot

2 Arī pats P. Šmits krājuma "Latviešu pasakas un teikas" ievadā norāda: "[...] visvairāk raizes man ir darījušas no Latgales piesūtītās pasakas, tā kā pie latgaliešiem vēl nav nodibinājusies ne noteikta gramatika, ne arī noteikta rakstība. [...] Tā tad šie uzņemtās Latgales pasakas gan nebūs priekšzīmīgas ne gramatikas, ne ortogrāfijas ziņā. Šādu apstākļu dēļ valodniekam šie materiāli vienā otrā gadījumā būs vēl jāpārbauda". (Šmits 1925: 14)

konkordances instrumentu, identificējot atslēgvārdus kontekstā, to lietojuma biežumu, kolokācijas un plašāku lietojuma kontekstu.

Viens no raksta uzdevumiem ir izvērtēt korpusā balstītas analīzes priekšrocības un / vai trūkumus latgaliešu folkloras tekstu pētniecībā. Korpusā balstīta analīze cieši saistīta ar digitālo humanitāro zinātņu resursu un rīku attīstību, kas Latvijā aizsākas 20. gs. 50. gadu beigās, tomēr joprojām uzskatāma par salīdzinoši jaunu zinātniskās darbības lauku (Daugavietis u. c. 2022: 13–14). Rakstā analizētais latgaliešu pasaku korpusa veidots, apzinot citu folkloras tekstu korpusu izveides principus, pētniecības virzienus un ar to saistītos izaicinājumus, piemēram, Latviešu folkloras krātuves autobiogrāfiju digitālās kolekcijas veidošanas vēsturi un izveides principus (Reinsone u. c. 2022: 70–87).

Pilsētas koncepta struktūrelementu raksturojums veikts, balstoties t. s. paradigmātisko strukturālās analīzes modelī (Dundes 1968: 90), paturot prātā kultūras pieredzē bāzēto opozīciju starp lauku un pilsētu dzīvesveidu, un vienlaikus raugot identificēt pasakas žanra specifiskā integrētos lauku un pilsētas tuvināšanās modeļus. Izmantojot pasakas kā avotu pilsētas koncepta izpratnei, jāreķinās ar folklorai kopumā piemītošo vispārīguma pakāpi. Amerikāņu folklorista Viljama Baskoma (*Bascom*, 1912–1981) vārdiem runājot, visa folklorā tiek mutiski tālāknodota, bet ne viss folklorā tiek tālāknodots (Bascom 1953: 284). Folkloras teksti saglabā kopienas kolektīvajos priekšstatos par nozīmīgām atzītas detaļas, kuras nebūt nekopē realitāti. Raksturojot folkloras avotu izmantošanu sociālajās zinātnēs, amerikāņu profesors Mihaels Hercfelds (*Herzfeld*, 1947) uzsver, ka folklorā pāriet no tīri filoloģiskās klasifikācijas uz sociālo un performatīvo kontekstualizāciju, bet tas vienlaikus prasa pievērst nopietnu uzmanību māksliniecisko formu veidojošām (vai performatīvām) īpašībām (Herzfeld 2002: 361). Atkarībā no pilsētas konceptu veidojošu valodas segmentu jeb kolokāciju lietojuma biežuma un semantiskās noslodzes koncepta struktūrā izdalītas trīs grupas: nominālie un deskriptīvie elementi, kas aptver pilsētu un tās elementu nosaukumus un pazīmes, hronotopiskie elementi, kas ļauj identificēt priekšstatus par pilsētu izvietojumu telpā un laikā, un funkcionālie elementi, kas uzrāda pilsētas izpratnei kopumā un pilsētas dzīvesveidam raksturīgas, no lauku dzīvesveida atšķirīgas jomas.

Nominālie un deskriptīvie elementi

Pilsētas koncepta kodolu veido pilsētas apzīmējumi un nosaukumi. Visbiežāk (387 vārdlietojumos) latgaliešu pasakās sastopams saliktenis *pilsāta* / *pilsāta*, kura pirmajā daļā *pils* un otrajā daļā *sēta*, kas cilmes ziņā saistīta ar *sēta* 'žogs', sastopams jau 17., 18. gs. (Karulis 2001: 684–686). Salikteņa pirmā daļa *pils* valdnieka mītnes izpratnē latgaliešu pasaku korpusā minēta vismaz 750 reizes, 68 reizes tā sastopama pasakās blakus pilsētas

apzīmējumiem un skatāma kā viens no pilsētas arhitektoniku veidojošiem pasaku tēliem. Tikai 20 vārdlietojumos sastopams slāvisms *gorods*, kura saknes meklējamas, sākot no 11. gs. senkrievu valodā, ide *ghard** ‘žogs, sēta, ierobežota vieta’. Aizguvumi no slāvu valodām liecina par Latgales vēsturiskajiem sakariem ar slāvu tautām, kas parādās arī atsevišķos konkrētu pilsētu pieminējumos (*Novgoroda* LPT, II, 1926: 377, *Piters* LPT, XII, 1935: 138).

No Latvijas pilsētām korpusā trijās Latgales pasakās 8 reizes minēta Rīga (*Reiga*) (skat 1. tabulu).

1. tabula. Atslēgas vārds *Reiga* kontekstā

Kreisās puses konteksts	Atslēgas vārds kontekstā	Labās puses konteksts
atvedja daudzi vysaida monta. Paīt vēl gabaliņu, sateik gūves nu	<i>Reigas</i>	skrīnūt, juos ari atvad meitiņai vysaida loba. Meitiņa, pīlasējuse
dybinā pa tū zemi skrīmistīņa maklātu. jūt sateik zyrgus uz	<i>Reigu</i>	skrīnūt, jī taipat lyudz meiteni. Jei soka: “Man nava
sateik gūvis, juos lyudz: “Izslauc myusus, mes tev atvessim nu	<i>Reigas</i>	daudzi loba.” Muotes meita naklausa, aizīt tuoļuok, kur atrūn
yudini, vysus padzyrda. Paīt jei gabaliņu, sateik pīcdesmit gūvu uz	<i>Reigu</i>	ejūt, kuras ari iyudz, lai iei aizīt un izslauc.
pa lūgu i laukā. A keizars par izdoktu-riėjumu atdevs ļesņīkam	<i>Reigys</i>	gubernī. Veiram beja ītīpeiga sīva. Vīnu reizi veirs guoja
skrīnūt, kuri iyudzas, lai meitiņa jūs padzyrda, šī skrīšūt uz	<i>Reigu.</i>	Meitiņa atnas yudini, vysus padzyrda. Paīt iei gabaliņu, sateik
sovai buobai: “Buob, puordūsīm pašelīti, par itū naudu es pašu	<i>Reigu</i>	nūpīerkšu!” Sīva ar veiru sasaruņoja puordūt pašelīti un baguotais
uobeļus un īt uz sātu. Ceļā sateik zyrgus jau nu	<i>Reigas</i>	skrīnūt. Tī jai atvedja daudzi vysaida monta. Paīt vēl

Divas no pasakām (atbilstīgas pasaku tipiem “Bārenīte un mātes meita akā” (LPT, V, 1929: 329–331) un “Dažādi laimes un nelaimes gadījumi” (LPT, IX, 1933: 435–459)) pieder brīnumu pasaku grupai, viena (pasaku tips “Ļaunā sieva bedrē” (LPT, XI, 1935: 274–276)) – pasakām par muļķa velnu. Pasakā par bārenīti un mātes meitu Rīga atrodas pazemē, tā ir mītiska labklājības vieta, uz kuru dodas simts zelta zirgi un piecdesmit govīs, un no kurienes zirgi un govīs atved bārenītei dažādus

labumus (LPT, V, 1929: 330). Pasakā par dažādiem laimes un nelaiemes gadījumiem nabaga saimnieks plāno Rīgu nopirkt par naudu, ko iegūs, pārdodot pašēlīti – nelielu piebūvi pie zemnieka mājiņas (LPT, IX, 1933: 455–456). Savukārt pasakā par muļķa velnu ķeizars Rīgas guberņu uzdāvina mežsargam, kurš izzāļo viņa sievu (LPT, XI, 1935: 276). Rīgas kā mītiskas labklājības zemes, kā vērtīga pirkuma un kā dāvanas ideja apvienojas īpašā Rīgas vērtības izpratnē, kas atrodama arī citos latviešu folkloras žanros (par to skat. Rozenbergs 2005: 273–308).

Pilsētas pazīmes korelē ar pasakas žanram raksturīgo darbības dinamiku, tendenci uz vispārinājumu, iracionalitāti un fantāziju. Visbiežāk (84 % vārdlietojumu) pilsētai nav minētas kādas sevišķas īpašības, uzsvaru liekot uz pārbaudījumiem, kuri pasakas varonim veicami pilsētā, nevis uz pilsētas raksturojumu. Par pilsētas vispārinājumu liecina vārdkopas *tei piļsāta* (20 vārdlietojumi), kas norāda uz pilsētas attālāku atrašanos un uzsver varoņa spēju pārvarēt attālumus, *kaida piļsāta* (2 vārdlietojumi) un *vīna piļsāta* (14 vārdlietojumi), kas rāda pilsētu kā svešu, nepazīstamu vietu, kāpina pasakas darbības dramatismu, attiecīgi izceļot pasakas varoņa misiju. Arī citi pasakās sastopamie pilsētas apzīmējumi, nereti saistoties ar nenoteiktību izsakošām leksēmām, paspīlgtina pilsētas kā vispārinātas, īpaši nozīmīgas pasakas darbības vietas izpratni.

Visbiežāk (10 vārdlietojumos) uzsvērti pilsētas izmēri (*lela, leluoka, ļūti lela, lela, lela*) un skaistums (*skaista piļsāta*). Uz skaistumu kā vārdformulas tipa vispārinājuma kategoriju, kas piešķir zināmu estētisku vērtību, norāda īpašības vārda 'skaists' saistība ar skaitļa vārdu 'viens' nenoteiktā vietniekvārda funkcijā (*vīna skaista piļsāta* (4 vārdlietojumi)), ar pretrunīgas nozīmes vārdiem (*brīsmīgi skaista piļsāta*) un pretrunīgu skaistas pilsētas detalizāciju – *pījuoja pi skaistas pilsātas. Pi pilsātas vuortim beja sāta, kur uz kotra statīņa stuoņēja pa cylvāka golvai* (LPT, VIII, 1932: 165). Tautas kultūrai tradicionāla estetizācija atklājas arī ar cēlmetālu u. c. tautas izpratnē vērtīgu materiālu piedēvēšanu pilsētai: *skaista zalta, sudobra, tārauda, stykla piļsāta*, kas vairāk raksturīga brīnumu pasakām un ko nereti papildina arī citi brīnumu pasaku elementi – brīnumainie palīgi (*klybais viezs*), antagonisti (*siermais vylks*), brīnumainie priekšmeti – ola vai skrīne, kurā var satilpt visa pilsēta u. tml.

Atslēgas vārdu 'pilsēta' saturošās pasakās kā viens no pilsētas objektiem 68 gadījumos minēta arī pils, kas konceptuāli uzrāda pilsētas izpratnes senākos slāņus par pilsētu kā nocietinātu apmetni, kurā atradusies arī valdnieka mītne. Vispārīgos priekšstatus par pili apkopotā veidā iespējams noteikt, pasaku korpusā fiksējot leksēmas *pils* kolokācijas jeb vārdu savienojumus, kas atkārtojas. Kreisās puses kolokācijas saskaņotu vārdkopu formā uzrāda pili kā sava veida mikrokonceptu, kas apstiprina pilsētai kopumā piemītošās pazīmes: tā pieder ķēniņam (5 kolokācijas), tā ir liela (2 kolokācijas), skaista (2 kolokācijas) un bagāta (1 kolokācija). Savukārt labās

puses kolokācijas nosauc pils iekārtojuma detaļas: 4 reizes minēti pils logi, 3 reizes – pils pagalms, pa divām reizēm – pils vārti un trepes, un pa vienai reizei – baznīca, cietums un atslēgas.

Pilsētas konceptuālajai izpratnei būtiski ir pilsētas emocionālie deskriptori, kas iekļaujas brīnumu pasakas darbības risinājumā un iezīmē varoņa cīņas arēnu. Tā kā pasakas varonis tradicionāli veic glābēja misiju, pilsētas raksturojumā tiek pieteikti apstākļi, kas liecina par sarežģītu problēmu, kas nereti metonīmiski saistīta ar pilsētas iedzīvotāju emocionālo noskaņojumu. Tā pilsēta pasakās mēdz būt skumīga (*īraudzēja skumīgu pilsātu. Vyss beja nūkluots ar mālnu drēbi, vysi ļaudis beja skumīgi* (LPT, VII, 1931: 109), kā ar miglu apvilktā (*piļsāta ir kai ar myglu apvyllkta un vysi ļaud's ir nūskumīgi* (LPT, VIII, 1932: 167), kā izmirusi (*vysa piļsāta kai izmyruse* LPT, VII, 1931: 291), *sastūp pilsātu, kura agruok beja ļūti smuka* (LPT, VIII, 1932: 217), *vysa pilsāta vīnuos bāduos* (LPT, VII, 1931: 110) u. tml.

Hronotopiskie motīvi

Pilsētas izvietojums laikā un telpā veidojas, izmantojot daudzveidīgus pasakas vēstījuma paņēmienus. Pirmkārt, par pasakas varoņu pārvietošanos starp pilsētu un laukiem liecina virziena nozīmē lietotie prievārdi *uz* (*da*), *nu*. Šiem prievārdiem, bez tiem kā valodas palīgvārdiem piemītošās funkcijas norādīt attieksmes starp patstāvīgiem vārdiem, pasakās piemīt dubulta semantiskā slodze. To lietojuma biežums ļauj identificēt pasakas varoņu pārvietošanās virzienus, pastarpināti liecinot par iedzīvotāju pārvietošanās paradumu veidošanos un nostiprināšanos kolektīvajā pieredzē.

2. tabula. Kolokāciju ar prievārdiem *uz*, *da*, *pa*, *nu* skaits korpusā

Prievārds	Kreisās un labās puses frekvence (FreqLR)	Kreisās puses frekvence (FreqL)	Labās puses frekvence (FreqR)
<i>uz</i>	93	93	0
<i>da</i>	3	3	0
<i>pa</i>	18	18	0
<i>nu</i>	12	12	0

Korpusa datu skaitliskā analīze uzrāda 180 konstrukcijas, kas veidotas ar prievārdiem *uz* un *no* un kas sastāda gandrīz pusi (jeb 47 %) no visiem pilsētas vārdlietojumiem. Šajā apjomā pārliecinoši dominē konstrukcija *uz piļsātu*, kas sastāda 84 %,

pret 16 % konstrukciju ar prievārdu *nu piļsātys*. Lai gan iemesli, kāpēc pasakas varoņi dodas uz pilsētu, detalizētāk tiks analizēti funkcionālo koncepta elementu grupā, proporcija par labu virzībai uz pilsētu apliecina pilsētu kā pasakas žanriskajai specifikai atbilstošu jaunas pieredzes konceptu, kas iekļaujas pasakas kopējā grūtu uzdevumu un izaicinājumu stratēģijā.

Otrkārt, pilsētas izvietojums pasakās var būt raksturots ar precizējošām vārdkopām (*tuoleju piļsāta, aizjiuras piļsāta*) un pakārtojuma sintaktiskajiem paplašinājumiem, kas ļauj spriest par priekšstatiem, cik tālu un kur var atrasties pasaku pilsēta. Vairākkārt pasakās minēta pilsēta jūras krastā: *stykla piļsāta ūtrā jyuras molā*, kurā var nokļūt tikai klibā vēža mugurā, *piļsāta, kura stuovēja uz jyuras krosta*. Plašākos sižetiskos izvēršumos minētas pilsētas, kas atrodas zem liela akmens vai kurās var nokļūt, iekrītot akā.

Treškārt, hronotopiskie motīvi atklājas ar tādu pasaku formulu starpniecību, kuru struktūrā ietilpst vairākkārtēji atkārtojumi. Rumāņu folklorists Nikolaje Rošjanu (*Rošianu*, 1935–2012) šādas formulas dēvē par ārējām mediālajām formulām, kuru galvenā funkcija ir piesaistīt klausītāja uzmanību, radīt interesi par stāstījumu (Rošhijanu 1974: 92). Tomēr to struktūrā ietvertie atkārtojumi ne tikai ievada jaunu epizodi, varonim nonākot pilsētā, bet vairāk vai mazāk detalizēti uzrāda attālumu, kas mērotos līdz pilsētai. Piemēram, formula *Īt vīnu dīnu, īt ūtru dīnu: vys mežs un mežs. Īs trešū dīnu – redz skaistu zalta piļsātu* (LPT, VII, 1931: 334) norāda, ka pilsētu var sasniegt trijās dienās. Citās formulās šīs liecības ir vispārīgākas: *Juoj, juoj dīnas, juoj naktis, beiguos pijuoj pi kaidas piļsātas* (LPT, VII, 1931: 290–291) vai *Laidjās ceļā, braucja, braucja un pībraucja pi vīnas skaistas piļsātas* (LPT, VII, 1931: 338).

Ceturtkārt, hronotopiskie motīvi atklājas, sniedzot izvērstāku aprakstošu vai pat precīzu faktoloģisku informāciju par pilsētas dislokāciju un laiku, lai tur nokļūtu. Piemēram, pasaku tipā "Par zirgu pārvērsta jauneklis" izvērstāks pilsētas attāluma apraksts izmantots, lai attaisnotu vecīti, kurš apsolās atdot velnam to, ko mājās neatstāja: *Senuok piļsātas beja cīši tuoli un ļauds braucja uz piļsātu mēnešim un godim* (LPT, III, 1927: 299). Apraksts koncentrētā veidā iekļauts pasakas ievada daļā, lai izskaidrotu apstākļus, kādos atrodas varonis, tieši tāpēc nav paskaidrots, kāpēc vecītim pēkšņi ievajadzējās braukt uz pilsētu, kura atrodas tik tālu, un ko viņš tur darīja. Pasakas loģikai ir pietiekami, ka vecītim, pasakas vārdiem runājot, ievajadzējās doties garajā ceļā, viņš nonāca pilsētā, izpildīja savas darīšanas un brauca atpakaļ. Būtiskākais ir pasakas sarežģītums, kad atceļā, kas attiecīgi atkal ilgst mēnešus un gadus, vecītis piekrīt atdot velnam to, ko mājās neatstāja, apmaiņā pret jauniem ratiem salūzušo vietā. Šādas ievadā ietvertas norādes par pilsētu drīzāk būtu uztveramas kā pasaku formulas, kas tikai nostiprina priekšstatu par to, ka pilsētas atrodas pietiekami tālu, lai ceļā varētu notikt brīnumu pasakām tipiski notikumi.

Arī precīzas attāluma norādes iekļaujas pasaku sižetiskajā risinājumā, piešķirot tam attiecīgu emocionālu ekspresiju. Piemēram, joku pasakā par bagāto un nabago brāli norāde, ka *pilsāta bejuse treisdesmit verstu attuoļumā* (LPT, XII, 1936: 134), rāda, cik fiziski un emocionāli smagi šis attālums mērojams nabadzīgajam brālim, jo viņš visu ceļu nes uz pleciem sava nosistā zirga ādu, lai to pilsētā pārdotu. Savukārt citā joku pasakā ar konkretizētu attālumu – *gorods beja nu jūs derevņis kaidu divdesmit verstu* (LPT, XII, 1936: 223) – uzsvērtā doma par pilsētas un lauku krasi atšķirīgajiem dzīvesveidiem, neskatoties uz nelielo attālumu, kas tās šķir. Pasakas varonim ienākot pilsētā, pilsētnieki uzreiz atpazīst laucinieku: *nu reizis pazyna goroda ļauds, ka nazkaidis derevņis muļķis atguoja* (LPT, XII, 1936: 223).

Visbeidzot pie hronotopisko motīvu grupas pieder arī pasakas, kurās pilsētas atrašanās vieta saistīta ar kādiem maģiskiem priekšmetiem – skrīni, olu, biķeri, skapi u. tml. – un atklāj pasakai raksturīgo kontrasta principā balstīto alogīsmu. Piemēram, pasaku tipā “Vīrs ceļo uz elli” mežsargs dāvanā no ērgļa saņem skrīnīti, no kuras iznāk *lela smuka pijsāta* (LPT, V, 1929: 291). Pasaku tipā “Varonis izglābj trīs nolaupītas princeses” pilsētas salejas olā, un varonis tās var nēsāt kabatā (LPT, II, 1926: 134), bet pasaku tipā “Dieva spēks, zivs padoms”, pārlejojot ūdeni no viena biķera otrā, var panākt, ka pilsēta pati iet līdz varonim, piemērojoties viņa pārvietošanās ātrumam (LPT, IX, 1933: 109). Visos šajos gadījumos pilsētai piešķirta īpaša vērtība. Tā ir aprakstīta kā skaista pilsēta, pilsēta, kur visas mājas ir tērauda / sudraba / zelta, ļoti liela pilsēta ar visādām dārgām mājām u. tml., kas apstiprina kopienas priekšstatus par pilsētu kā labklājības un pārticības etalonu.

Funkcionālie elementi

Funkcionālie elementi ir plašākā pilsētas konceptu veidojošā grupa, kas sasaucas ar motīva izpratni, korelē ar pasakas žanra īpatnībām un palīdz atklāt dažādus kopienas pieredzē un kolektīvajā atmiņā sakņotus slāņus pilsētas izpratnē. Funkcija kā naratīva elements ir atpazīstama ar krievu folklorista Vladimira Proppa (*Propp*, 1895–1970) 31 funkcijas teoriju brīnumu pasaku morfoloģiskajā analizē, kur funkcijas tiek skatītas lineāri sižeta attīstības secībā (Propp 2009: 25–65), aptverot pasakas, kas ATU klasifikācijā atbilst pasaku tipiem Nr. 300–749 (Dundes 2009: 129). Funkcijas izpratne Proppa teorijā ir saistīta ar personāžu darbībām pasakas sižeta izvērsumā, līdz ar to tā nav īsti piemērota kādas reālijas funkcionālās noslodzes analīzei. Tāpēc termins ‘funkcija’ rakstā tiek lietots nevis kā pasakas personāžu darbības sižeta attīstības gaitā, bet gan kā darbības, kas kopienas priekšstatos saistās ar pilsētu un tai raksturīgo dzīvesveidu un pasaku korpusā atklājas ar pilsētas vārdu saistītās kolokācijās.

Funkcionālo elementu analīzei izmantota indikatīvā pieeja, kas paredz vispārīgu atzinumu izsecināšanu, balstoties uz konkrētiem korpusā balstītas analīzes datiem. Ņemot vērā, ka funkcija semantiski ietver darbības, uzdevuma, lomas izpratni, pilsētas funkcionālā slodze korpusā skatāma caur vārdu savienojumiem, kur leksēma 'pilsēta' un tās semantiskie analogi biedrojas ar darbības vārdiem.

3. tabula. Atslēgas vārda *pilsāt*/pilsāt** kontekstā labās puses predikatīvās kolokācijas ar pilsētas apzīmējumiem

	Kreisās un labās puses frekvence (FreqLR)	Kreisās puses frekvence (FreqL)	Labās puses frekvence (FreqR)
<i>satyka</i>	7	0	7
<i>puordūt</i>	5	0	5
<i>puordevu</i>	2	0	2
<i>nūpierka</i>	4	0	4
<i>nūpierk</i>	3	0	3

Tabulā redzams, ka korpusā skaitliski visplašāk pārstāvētā darbības vārdu grupa, kas fiksēta atslēgvārda apkaimē, ir leksēmas, kas saistītas ar tirdzniecību: *puordūt*, *puordevu*, *nūpierka*, *nūpierk*. Attiecīgi paplašinot darbības vārda apkaimi, iespējams noteikt galvenos tirdzniecības objektus. Vārdforma *puord** korpusā sastopama 88 reizes, tomēr tikai 7 gadījumos pārdošanas fakts nepārprotami saistīts ar pilsētu. Pārdošanai pilsētā paredzēti gan tradicionāli lauksaimniecības produkti (zirga āda, piens), gan produkti, kam pasakā, izmantojot cēlmetālus, piešķirta īpaša vērtība, piemēram, zelta olas, ko dēj zelta pīlīte. Joku pasakā par bagāto un nabago saimnieku *Mozais Pīters* pilsētā pārdod nonāvēto sievasmāti: *Tu vakar nūsyti munu sīvas muoti, es jū aizvedu uz pilsātu un puordevu* (LPT, XII, 1936: 137).

Pilsētas kā tirgošanās vietas pieminējumi uzrāda vismaz divus atšķirīgus šīs epizodes sižetiskā risinājuma scenārijus. Piemēram, pasaku tipā "Baltā un melnā līgava" (LPT, IV, 1927: 373–374), kā arī jau pieminētajā joku pasakā par bagāto un nabago saimnieku pilsēta nav izšķirīgs pasakas kompozīcijas risinājums. Tās pieminējums drīzāk uzskatāms par fona epizodi, kas uzrāda apziņā nostiprinājušos, iespējams, pat automatiskus priekšstatus par pilsētas kā lielākas peļņas gūšanas vietas funkcionālo iekļaušanos laucinieku saimnieciskajā dzīvē. Pats pārdošanas fakts vērsti uz pasakas personāžu un viņu atalgojuma gradāciju atbilstoši kopienas taisnīguma ideāliem. Tā bārenītei, kas pilsētā pārdod neatšķaidītu pienu un nepažēlo to nodzerties sirmai māmiņai, runājot no mutes birst zelts, savukārt īstajai meitai, kas atšķaida pienu un krāpj pilsētniekus, – vārdes un ķirzakas. Nabadzīgais saimnieks *Mozais Pīters*

principiāla taisnīguma vārdā par dažādām manipulācijām ar mirušo sievasmāti nopelna četrus pūrus zelta naudas, bet bagātais saimnieks no sirdsēstiem noslīcinās.

Otrajā scenārijā, kas pārstāvēts brīnumu pasaku tipā "Burvju putns", pilsēta pārlicinoši reprezentē eksistenciālu izšķiršanos starp pilsētas un lauku dzīvesveidu. Pasakā nabagā saimnieka laime negrib viņam palīdzēt, jo viņš strādā zemes darbus, ar ko bagātību nevarot iegūt, un ierosina sākt tirgoties. Laime uzdāvina nabagajam brālim zelta pīlīti, kura dēj zelta olas. Pārdodot tās pilsētā, nabagais saimnieks kļūst bagāts un pēc dažādām peripetijām pārceļas uz pilsētu, kur viņš *nūdzeivuoja laimeigas dīnas leidz kopam* (LPT, VIII, 1932: 208).

Vārdforma **pierk** dažādās gramatiskajās konstrukcijās latgaliešu pasaku korpusā pieminēta 88 reizes, un tikai 7 reizes tā fiksēta leksēmas 'pilsēta' un tās semantisko analogu tiešajā apkaimē. Lietas, kuras tiek pirktas pilsētā, vienlaikus apliecina gan pasakām kopumā piemītošo fantāziju, gan pilsētas kā visdažādāko iespēju, tai skaitā iztēlēt radīto, piepildījuma vietu. Pat gadījumos, kad pasakas varonis pilsētā nopērk šķietami merkantīlas lietas, tām tiek piešķirta īpaša vērtība. Tā tiek uzsvērtā gan ar valodas līdzekļiem, akcentējot to izmērus, gan ar brīnumainiem līdzekļiem, kas ļauj nopirkt kāroto. Piemēram, jau pieminētajā pasakā par nabagajam brālim dāvāto zelta pīlīti viens no viņa dēliem var nopirkt pilsētā lielu veikalu tikai pēc tam, kad apēd zelta pīlītes spārnu un iegūst spēju spļaut no mutes zeltu. Zaldāts pasaku tipā "Raganas šķiltaviņas" nopērk pilsētā lielu māju par zeltu un sudrabu, ko ieguvīš, nonāvējot raganu un iegūstot brīnumainu sērkokciņu kastīti, kuru atverot ierodas brīnumainie palīgi suņi un izpilda visas karavīra vēlmes. Šajā pasakā plašāka konteksta analīze apstiprina teoriju par pilsētu kā sociāli mainīgu un nevienlīdzīgu vidi, kur dominē materiālisms un savstarpējās attiecības nosaka nevis cilvēciskās, bet merkantīlās vērtības. Kamēr zaldātam ir nauda, viņam ir daudz draugu, pazīstamo un apkalpotāju, bet kad nauda beidzas, viņš vairs nevienam nav vajadzīgs, ko pasaka ilustrē ar parunu: *pī pylnas bļūdas draugu daudz* (LPT, VIII, 1932: 66). Otrā šī paša tipa pasakā zaldāta primārās vajadzības aprakstītas krietni plašāk: zaldāts pilsētā noīrē pašu labāko kambari viesnīcā, pasūta gardākos ēdienus un dzērienus, nopērk jaunus, skaistus zābakus, kungu drēbes, atnāk uz viesnīcu un sāk dzert un spēlēt kārtis. Arī šajā pasakā uzburtā labklājības glezna zūd, kad nauda izbeidzas, un zaldātu no skaistā kambara ar kaunu padzen (LPT, VIII, 1932: 64).

Otra nozīmes nianse, kas parādās pasakās par iepirkšanos pilsētā, atklāj pilsētu kā vietu, kur iespējams iegādāties lietas, kam piemīt brīnumainas spējas vai kas tiek hiperbolizētas tiktāl, lai uzsvērtu to īpašo nozīmi varoņa spēju apliecinājumam. Piemēram, pilsētā ir nopērkami brīnumaini āboli, kurus apēdot var palikt vai nu par skaistuli, vai arī pārvērsties par melnu zirgu (LPT, VIII, 1932: 207). Citā pasakā puisis par trijos gados nopelnīto algu nopērk kazu, pie kuras, tai pieskaroties, pielīp divas

krodzinieka meitas, velns un zemnieks (LPT, VIII, 1932: 300–301). Savukārt pasakā par pieciem stipriniekiem varonis pilsētā nopērk visu drēbi, ko vien var atrast bodēs, un sašuj maisu, lai paņemta ķēniņa solīto zeltu, ko var aiznest viens cilvēks (LPT, VI, 1929: 247) Lai gan šajā pasakā netiek konkretizēts ne auduma daudzums, ne maisa lielums, ne ķēniņam piederošā zelta daudzums, pasakā vairākkārt lietotie pilnīga apjoma apzīmētāji (*vysu drābi, cik beja būdīs, vysu zaltu*) metonīmiski korelē ar priekšstatiem par pilsētas turību, kur var atrast tik daudz auduma un kur ķēniņam ir tik daudz zelta.

Trešais iepirkšanās scenārijs parādās pasakā par tēvu, kurš grib precēt savu meitu. Pasakas izpratnē neiespējamais pirkums, kas atbilst grūta uzdevuma funkcijai, korelē ar tā iegādes vietas attālumu un grūto sasniedzamību. Kleitu, kas līdzinās zvaigznēm zilā debesī, tēvs par lielu naudu nopērk aizjūras pilsētā. Pieaugot uzdevuma sarežģītības pakāpei, lielāku vispārinājumu iegūst arī iepirkšanās vietas raksturojums: tā atrodas tālajā malā, aiz trejdeviņiem kalniem un lejām, brīnumu bodē. Beidzot, lai nopirktu zelta ratus, kas paši skrien, tēvs *laidjās tuolumā. Cik ilgi jis braukuoja, tuo nivīns nazyna* (LPT, VI, 1929: 144). Šāda gradācija, lai arī saglabā pilsētas kā tālas brīnumainu iepirkumu vietas izpratni, tomēr rāda to kā realitātei tuvāko, valodas formuliskajā izpausmē vienkāršāko un saprotamāko lokāciju.

Kolokācijas ar darbības vārdu pagātnes formā *satyka* ir saistošas ar transitīvā verba ‘satikt’ spēju pievienot papildinātāju akuzatīvā. Šīs kolokācijas norāda uz objektiem un subjektiem, kurus pārvietojoties ierauga, nokļūst pie tiem vai satiek pasakas varonis. Verba *satyka* semantisko valenci korpusā iespējams noteikt, aktivi-zējot to atslēgas vārda funkcijā.

4. tabula. Atslēgas vārda kontekstā *satyka* kolokācijas korpusā

Kreisās puses konteksts	Atslēgas vārds kontekstā	Labās puses konteksts
<i>kuojas nasīs. "Kuru tik pilsātu</i>	<i>satyka</i>	<i>ceļā, tymā dzēre vīnu</i>
<i>dīnā dāls, idams pa pijsātu,</i>	<i>satyka</i>	<i>cyušku ar divpadsmit golvom,</i>
<i>cylvāka. Dāls, idams pa pijsātu,</i>	<i>satyka</i>	<i>laupītuojuos un tūs nūsyta.</i>
<i>nūguoja uz pilsātu pastaiguot un</i>	<i>satyka</i>	<i>meitas, bet nikuo napīminēja</i>
<i>izguoja pa pilsātu pastaiguot. Jis</i>	<i>satyka</i>	<i>rogonu, pi kuras beja</i>
<i>tū pijsātu. Īguoja muļkis pijsātā,</i>	<i>satyka</i>	<i>skaistu meitiņi un vaicoj</i>
<i>braucja uz pilsātu. Ceļā viņi</i>	<i>satyka</i>	<i>vīnu vecīti braucūt, viņam</i>

Labās puses konteksts sešos no septiņiem gadījumiem uzrāda konkrētus pasakas personāžus, kurus varonis satiek pilsētā, un, paplašinot konteksta aploci, atklāj papildu nianšes priekšstatos par pilsētu. Vienā gadījumā, pasaku tipā “Divi ceļotāji”,

papildinātāja funkcijā minēta pati pilsēta: *Kuru tik pilsātu satyka ceļā, tymā dzēre vīnu vai olu* (LPT, VIII, 1932: 391). Paplašinot meklēšanas kontekstu, pilsētas izpratne šajā pasakā atklājas vismaz trejādi. Pirmkārt, pasakas ievadā pieteikta lauku iedzīvotāju pārceļšanās uz pilsētu (*Reizi jis nūguoja uz pijsātu, lai tur samaklātu sev dzeivūkli*) (LPT, VIII, 1932: 389)). Arī citā pasaku tipam "Divi ceļotāji" piederīgā pasakā sarežģījums veidojas kā izvēle par labu dzīvei pilsētā, nevis laukos: *Skraucis dzeivuoja, dzeivuoja cīmā, viņam tur jau apnyka un jis aizguoja uz pilsātu* (LPT, VIII, 1932: 385). Otrkārt, pasakas dramatiskais kāpinājums balstās uz konkurences un skaudības dominanti pilsētnieku savstarpējas attiecībās. Kad pasakas varonim skraucim (drēbniekam) sāk veikties darbos vairāk nekā pārējiem, viņa amata brāļi izdzen viņu no dzīvokļa. Treškārt, pasaka iezīmē tipisku problēmas risināšanas paņēmieni – pasakas varonis dodas pasaulē, kur vien kājas nes, iedams pa pilsētu, katrā krogā dzer, un katrā pilsētā, kurā nokļūst, dzer alu vai vīnu.

Trijos gadījumos varonis pilsētā satiek tradicionālus pasaku antagonistus: laupītājus, čūsku ar divpadsmit galvām un raganu, kas pilsētu attēlo kā mītiskas cīņas arēnu, grūta uzdevuma vai pārbaudījuma vietu. Pasaku tipā "Blēdīgā māte" varonis laimes meklējumos nonāk pilsētā, kurā nav neviena cilvēka (LPT, VIII, 1932: 341–342), izņemot laupītājus, kurus viņš nogalina, un divpadsmit galvu čūsku, kuru varonis sadzen zemē. Lai gan pilsēta šajā pasakā paliek tikai epizodiskā cīņas arēnas funkcijā, tā tomēr attēlo pilsētu kā posmu laimes meklējumu ceļā, kur varonim jāaplicina heroisms, jāiztur fiziski grūti pārbaudījumi, kas ietekmē izredzes uzlabot laicinieka dzīves kvalitāti.

Pasaku tipā "Bezrocīte" pilsēta kļūst par tabuētu kultūras procesu transformācijas vidi. Brālis, kurš solījis māsai neprecēties, izgājis pastaigāties, pilsētā satiek raganu, kura brāli iebaro un apprecina ar vienu no savām meitām. Ja norobežojas no incesta motīva, kas ir šī pasaku tipa pamatā daudzu pasaules tautu pasakās (par to skat., piemēram, Raufman 2018), tad sociālpsiholoģiskā plāksnē pilsēta šajā pasakā atklājas kā vieta, kur tiek laužti solījumi un izlikti slazdi. Pasakas ievadā izmantoti naratīva paņēmieni, kas uzsver kārdinājuma spēku un rezultātā rada absurda tēlainības efektu. Kārdinājuma elementi ir pils, kurā dzīvo ragana, un visvisādi ēdieni, ar kuriem ragana cienā brāli, lai iemīlinātu viņu savā meitā. Savukārt absurda tēlainība parādās raganas meitas aprakstā, uzsverot deguna izmēru, kas izteikts nevis ar garuma, bet gan ar masas mērvienību – *daguns pīcpadsmīt muorceņu* (LPT, IX, 1933: 198).

Kolokācijas *satyka skaistu meitini* konteksts rāda brīnumu pasakām raksturīgu mītiskas pilsētas izpratni, kas izteikta ar vārdkopu *siermuo vyłka pijsāta* (LPT, VII, 1931: 253). Ceļu uz sirmā vilka pilsētu zina tikai klibā varde, tās mugurā muļķis nokļūst pilsētā, nogalina sirmo vilku un paliek valdīt viņa pilsētā. Apkopojot kolokācijas ar darbības vārdu pagātnes formā *satyka* identificētās pilsētas nozīmes, jāsecina, ka

šajā pasaku grupā dominē pilsētas kā grūta uzdevuma izpildes, pārbaudījuma vietas izpratne, kur varonis pieveic antagonistus un izpelnās atalgojumu.

Noslēgums un secinājumi

Latgaliešu pasakas, kas pierakstītas 19.–20. gadsimta mijā, kad Latgale vēl ir pārliecinoši agrārs reģions, uzskatāmi rāda, kā kopienas priekšstats veidojas un korelācijā ar pasakas žanriem atklājas pilsētas koncepts. Piemēram, latgaliešu pasakās par dzīvniekiem pilsēta un tā semantiskie analogi nav pieminēti vispār. Iespējams, tas ir tāpēc, ka dzīvnieku pasaku personāžu dzīvotne dominējoši ir mežs, un dzīvniekiem tuvākā cilvēku apdzīvotā vieta, kas 11 reizes pieminēta dzīvnieku pasakās, ir ciems. Brīnumu un joku pasakās pilsēta un tās semantiskie analogi atslēgas vārda kontekstā funkcijā fiksēti 294 reizes. Apkopojot iegūtos datus, var secināt, ka pilsētas konceptā izšķirami trīs galvenie semantiskie slāņi: vēsturiskais, sociālekonomiskais un mitoloģiskais. Vēsturisko slāni veido konkrēti pilsētu nosaukumi (*Piters, Novgorods, Reiga*), no kuriem plašāk (8 vārdlietojumos) pieminēta Latvijas galvaspilsēta Rīga. Sociālekonomiskajā slānī ietilpst pilsētas funkcionālā interpretācija, kas aptver tirdzniecības sakarus, pilsētu kā profesionālās darbības vietu, pārceļšanos no dzīves laukos uz pilsētu. Šīs tēmas iezīmē krasi atšķirīgu pilsētas dzīvesveida emocionālo ekspresiju no cerībām uz dzīves labklājības palielināšanos līdz destruktīviem, konkurences un patērnieciskuma diktētiem dzīves apstākļiem. Pasakas sižeta attīstībā pārliecinoši dominē atslēgvārda 'pilsēta' un tās semantisko ekvivalentu kolokācijas ar norādāmo vietniekvārdu 'uz', kas liecina par pilsētvides lielāku kapacitāti pasakas stratēģijā. Savukārt mitoloģiskajā slānī pilsēta atklājas kā mitoloģiskās cīņas arēna, kur pasakas varonis veic grūtus uzdevumus, cīnās ar pretiniekiem un bruģē ceļu uz labklājību. Priekšstati par pilsētu un tai raksturīgo dzīvesveidu pasakās atklāti žanram piederīgiem naratīva līdzekļiem, kur īpaši izceļas pasakām tipiskie vispārinājuma paņēmieni un pasaku formulas, kuru identifikāciju atvieglo korpusu analīzes rīku izmantošana.

Izvērtējot latgaliešu pasaku analīzes iespējas ar korpusu analīzes rīku *AntConc*, iezīmējas vairākas būtiskas problēmas. Pirmkārt, tie ir pasaku pieraksta jautājumi. Vienotu latgaliešu valodas pieraksta nosacījumu trūkums liedz iespēju P. Šmita krājumu "Latviešu pasakas un teikas" izmantot specifisku lingvistisku pētījumu veikšanai. Otrkārt, tas ir korpusa izveidei piemērota digitalizēta pasaku un teiku materiāla trūkums. Lai gan ir pieejamas vismaz trīs P. Šmita krājuma digitālās versijas (ailab.lv, lnb.lv, garamantas.lv), korpusa analīzei piemērotas datu kopas izveide jāveic manuāli, turklāt vairākos posmos, kas var novest līdz kļūdām izveidotā korpusa saturā. Treškārt, *AntConc* ir tikai viens no korpusu analīzes rīkiem, kura iespējas rakstā vēl nav pilnībā izmantotas. Ar korpusa konkordances rīku identificētās kolokācijas atklāj tikai

biežāk atkārtotošos teksta segmentus, kas latgaliešu pasaku gadījumā var būt nepilnīgas jau minēto teksta pieraksta nekonsekvenču un tekstu manuālās atlasēs rezultātā neatpazīto latgaliešu valodas rakstzīmju dēļ. Tomēr, neskatoties uz esošām problēmām, ir skaidrs, ka korpusu analīzes rīki ļauj strādāt ar lielāka apjoma datu kopām, identificējot atkārtotošos tekstu segmentus, kas attiecīgi ļauj nonākt pie faktos balstītiem secinājumiem.

Avoti

LPT – Šmits, Pēteris (1925–1937). *Latviešu pasakas un teikas*. Rīga: Valters un Rapa, I–XV sēj.

Juško-Štekele, Angelika (2023). Latgaliešu pasakas krājumā "Latviešu pasakas un teikas" (I–XV), kas satur pilsētas apzīmējumus. Pieejams: <https://dspace.rta.lv/handle/20.500.12169/533> [sk. 26.06.2023.].

Literatūra

ATU – Aarne-Thompson-Uther Classification of Folk Tales.

Available: <http://www.mftd.org/index.php?action=atu&act=select&atu=20>

[Accessed 03.01.2023.].

Bascom, R. William (1953). Folklore and Anthropology. *The Journal of American Folklore*, No. 66(262), pp. 283–290. DOI: 10.2307/536722.

Ben-Amos, Dan (2020). *Folklore Concepts. Histories and Critiques*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.

Brežgo, Boļeslavs (1931). Latgales pilsētas. Apinis, Kārlis (sast.) Latvijas pilsētu vēsture. Rīga: A. Gulbja izdevniecība, 186.–243. lpp.

Daugavietis, Jānis; Karlsons, Agnese; Kunda, Ilona; Kristāla, Ance (2022). Latvijas digitālo humanitāro zinātņu rīku un resursu izstrādāšanas prakses. *Letonica*, Nr. 47, 12.–51. lpp. DOI: 10.35539/LTNC.2022.0047.J.D.A.K.I.K.A.K.12.51

Dundes, Alan (2009). Introduction to second edition. Propp, Vladimir (2009). *Morphology of the Folktale*. Austin: University of Texas Press, pp. 71–194.

Dunsdorfs, Edgars (1991). *Latgales vēsturiskās kartes*. Melburna: Kārļa Zariņa fonds.

Fox, Richard G. (1977). *Urban Anthropology: Cities in Their Cultural Settings*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, pp. 9–14.

Herzfeld, Michael (2002). Folklore. Barnard, Alan, Spencer, Jonathan (eds.). *Encyclopaedia of Social and Cultural Anthropology*. London & New York: Routledge, pp. 360–362.

Iedzīvotāji laukos un pilsētās pēc dzimuma gada sākumā 1935–2022 (2022). *Oficiālās statistikas portāls*. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__IR__IRD/IRD070/ [sk. 28.02.2023.]

Karulis, Konstantīns (2001). *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots.

Laba, Martin (1979). Urban Folklore: A Behavioural Approach. *Western Folklore*, No. 38(3), pp. 158–169. DOI: 10.2307/1499239.

- Propp, Vladimir (2009). *Morphology of Folktale*. Austin: University of Texas Press.
- Raufman, Ravit (2018). The Affinity between Incest and Women's Mutilation in the Feminine Druze Versions of "The Maiden without Hands": An International Motif in a Local Context. *Marvels & Tales*, No. 32(2), pp. 265–295. DOI: 10.13110/marvelstales.32.2.0265.
- Reinsons, Sanita; Matulis, Haralds; Ļaksa-Timinska, Ilze (2022). Metadatos balstīta dienasgrāmatu teksta korpusa analīze. *Letonica*, Nr. 47, 70.–87. lpp. DOI: 10.35539/LTNC.2022.0047.S.R.H.M.I.L.T.70.87
- Roshijanu, Nikolae (1974). *Tradicionnye formuly skazki*. Moskva: Nauka.
- Rozenbergs, Jānis (2005). Idealizētais un reālais Rīgas tēlojums klasiskajās latviešu tautasdziesmās. Rozenbergs, Jānis. *Tautas un zemes latviešu tautasdziesmās*. Rīga: Zinātne, 273.–308. lpp.
- Skujnieks, Marģers (1922). *Latvija. Zeme un tās iedzīvotāji*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde.
- Šmidchens, Guntis (1997). Urban Folklore. Green, Thomas A. (ed.). *Folklore. An encyclopaedia of beliefs, customs, tales, music, and art*. 2nd ed. Santa Barbara, California Denver, Colorado Oxford, England: ABC CLIO, pp. 817–823. Available: <http://www.rhymesworld.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/2285284.pdf> [Accessed 28.02.2023.].
- Šmits, Pēteris (1925). *Latviešu pasakas un teikas*, I. Rīga: Valters un Rapa.
- World Cities Report (2020). The Value of Sustainable Urbanization. *United Nations Human Settlements Programme*. Available: https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/10/wcr_2020_report.pdf [Accessed 15.01.2023.].